

Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon

Nehéz recenziót írni egy olyan bonyolult, heterogén és sokrétű, valamint rengeteg témát felölelő és, nem meglepő módon, sok helyen ellentmondó kötetről, mint a HEGYME-NET (Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon, szerk. *Jakab András-Urbán László*, Osiris, Bp., 2017), még akkor is, ha a munka egy részét *Szelényi Iván* Utószavában már elvégezte. És mivel ő is csak egyes írásokra reflektál, szerénytelenség lenne, ha magam, mint valaki, aki mindenben illetékes, az összes tanulmányról írnék, de még az is, ha megismételném azok bemutatató értékelését, melyekre *Szelényi* a kötetben utalt. És a szerénységet, a tudományhoz és a kutatói deontológiához való szigorú ragaszkodást azért érdemes itt szóba hozni, mert az nagyon is jellemzi a gyűjteményes kötet minden egyes írását, ami, valljuk be, nem mindig és nem mindenben sikerül a jelenlegi társadalomtudományos szövegek esetében. A kötet írásai ugyan a társadalmi és politikai kihívásokat elemzik, kritizálják, és meghaladására tesznek tudományos szempontból érvényes ajánlatokat, viszont és ugyanakkor – és ez is korrekt olvasata az egybeűjtött írásoknak – a társadalomtudományokat ért kihívásoknak is igyekeznek megfelelni. Mindenekelőtt azzal, hogy amikor társadalmi jelenségeket értelmeznek, akkor megmaradnak a Magyarországra jellemző politikai kontextusban, a tudományos fogalmak, elméletek és paradigmák konszenzuális keretei között. Nem mennek túl – legalábbis nem politikai érdekeknek megfelelően – azokon a „semleges”, távolságtartó és társadalomtudományos értelemben objektív vagy legalábbis eljárásai alapján igazolható ítéleteken, melyek a megalapozott tudományos nyelvezetet jelentik. És el ne feledjük a tétováság, a bizonytalanság a tudósi habitus és deontológia, az önreflexió szerves része, nem mindent lehet előre látni és ezért elhithetni a mindentudást nem erény, hanem szerénytelenség, amelyet a tudomány művelői nem vállalhatnak be.

Egyszóval a kötet írásai – bár tematikájukat, hosszúságukat, stílusukat és nyelvezetüket tekintve is sokfélék – elkötelezettek, de nem elfogultak. Elkötelezettek egyfelől a korszerű tudományos megközelítésmódok, módszerek és nyelvezet, valamint mindenekelőtt a kritikai értelmezés eljárásai mellett, másfelől pedig a jobbítás szándékával közelítenek témájukhoz, a közéleti társadalomtudomány (public social science) igényességével. Azután szerzők és írásaik elkötelezettek (megl lehet néha túlságosan is, azaz egyféle „szent naivitással”) amellet, hogy társadalomtudományos ismeretek, politikai szándékok és eljárások, összeegyeztethetők, mégpedig a társadalomtudomány talaján, azaz a fölvilágosult racionalizmus eszméinek megfelelően. Nem kis dolog, hogy amikor a társadalomtudományok, az empirikusan megalapozott tudás, a tényyszerűség, az igazságra való törekvés és a populistá politikai diskurzus, mely alternatív tényeken és igazság utáni kijelentésekkel igyekszik újraértelmezni a társadalmi valóságot, alig kommuni-

1 Egyetemi adjunktus, antropológus, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Magyar Szociológia és Szociális Munka Intézet.

kálnak, egy számottevő tudóscsoport akkurátusan ragaszkodik tudományos ismérveihez, és abban is hisz, hogy a politikum alakítható, a valósághoz idomítható. A Magyarországon domináns populista politika diszciplínáink két alapfogalmát, a tényeket és az igazságot, nemcsak figyelmen kívül igyekeznek hagyni, hanem egyenesen támadják azokat. A kötet szerzői az egymásra való reflektálás nélkül is azt az utat választják, hogy a széttöredezett társadalomtudományok mozaikszerű összerakásával igyekeznek a tudományokat ért kihívást megválaszolni, és a racionálisan megalapozott tudásukat a nyilvános okoskodás – szerkesztők szavaival: „értelmes és őszinte közbeszéd” – számára fölkínálni (lásd még Magyarai, 2017).

Én a kötet hat szerzőjének egy-egy tematikáját, diszciplináris beágyazottságát és nyelvezetét tekintve egymástól eltérő írását igyekszem bemutatni/értelmezni és kritizálni, mégpedig a már vázolt, közbeszéd számára fontos kérdésvölvetések szempontjai szerint. Ami pedig a tematikát illeti, az eltérő témák közül én a *magyar elitek* szerepéről, felelősségéről és lehetőségeiről olvashatóakat igyekszem számba venni, bemutatni, értékelni és kritizálni.

Tölgyessy Péter (Kompország reményei) esszéisztikus írása már nyelvezetét tekintve is kilóg a sorból, sokszor olyan nyelvjátékszerű kijelentéseket olvashatunk, mely egyáltalán nem eligazít, hanem ideologikus tartalmat sejtet. Ilyen többek között, hogy hol teljhatalmat, hol meg diktatúrát mond, anélkül, hogy tisztázná a fogalmait: a jelenlegi rendszer egyfelől „konszolidálhatatlan teljhatalom”, másfelől „mégsem diktatúra”. De jogos kritika illetheti azt a kijelentést is, hogy: „A Fidesz kormányzása inkább következménye és nem oka az ország sikertelenségének” – ezt összesen több mint 12 év, és egyfolytában több, mint nyolc évi kormányzás után nehéz hiteles állításnak tekinteni. Azután meg ellent is mond azon kijelentésének, hogy a jelenleg regnáló „főhatalom” több energiát fordít a maga hatalmának bebetonozására, mint hatékony szakpolitikákra: „a hatalmi racionalitás Magyarországon ismét fontosabb, mint a szakpolitikai megfontolás”.

Minden esetre *Tölgyessy* a politikai (sőt kulturális-civilizációs vonatkozásban is, de erre nem tér ki részletesen) értelemben kudarcot vallott tranzíció összetevőit igyekszik föltárni, azt, ahogyan az „új magyar” demokrácia képtelen volt megbirkózni a „nyugatosodás” kihívásával. Azt ahogyan a polgárosodás kezdeti szakasza, a rendszerváltást követő mintegy negyed évszázadban, elmaradt még a régióbeli versenytársak vonatkozásában is, sőt a kudarc demokráciadeficitet termelt. Ezzel mintegy párhuzamosan az elitekbe vetett bizalom is megcsappant, hiszen ők olyan demokratikus és piaci-kapitalista intézményrendszert hirdettek, mely ugyan elhúzódo válságos (demokráciaapály) időszakát éli, de a versenyképesség helyreállításával beköszöntenek „áldásai”, és mindenkit elérnek a várva várt gazdasági növekedés jótéteményei. Az orbáni populizmus sikerét a rendszerváltás bukásából vezeti le, melyben az aktuális kihívások kezelésének képtelensége százéves kudarcokkal társult, ahhoz, hogy a polgári civilizáció, a demokratikus politikai játék és a piaci versengés szabályai nem szervesültek az átmenetben. A 2010-et követő teljhatalmi kísérlet viszont „diadalmenet zsákutcában”, mert nem megoldja a problémákat, hanem alternatívákkal kísérletezik, a Nyugattal szemben, és ezért konszolidálhatatlan: „újabb és újabb ellenfelek felmutatásával kell életben tartania közönsége követőkészségét”. Az ellenzék és a média széttöredezettségéből, valamint az EU-magorszárok újkeletű „bajaiból” pedig arra a következtetésre jut szerző, hogy csupán a jó szerencse változtathat a helyzeten, „semmi más”.

Tóth István György (Turánbánya? Értékválasztások, beidegződések és az illiberalizmusra való fogadókészség Magyarországon) írásában a magyarországi értékkutatásokból kiolvasható sajátos magyar értékstruktúrákat jellemzi, abból a szempontból, hogy azok mennyire valószerűsíthetik az illiberális, azaz a Nyugattól elforduló politikák befogadását. Az ív, amelyet megrajzol, durván az utóbbi 45 évet öleli föl, az első (Hankiss Elemér névvel fémjelzett) értékkutatásoktól egészen a 2015-ig terjedő időszakot. A hetvenes-nyolcvanas idősakra a „felemás, negatív modernizáció” a jellemző, azaz a tradicionalizmus meghaladása az individualizmus, sőt egoizmus túlhajtásával történt, a „kaparj kurta” mentalitásának megfelelően. *Tóth* úgy értelmezi ezt, hogy a túlzott centralizmusra nem nyugati típusú polgárosodás következett reakcióként, hanem „nyers egoizmus”. Ezt a kilencvenes években az állami beavatkozást és redisztribúciót övező irreális elvárások jellemzik (ahogyan azt Kornai János kifejti), szisztematikusan alábecsülve az ilyen beavatkozások költségeit, a piaci és a horizontális kooperációból származó előnyökkel szemben. A szerző által vezetett 2009-es TÁRKI-mérés négy jellemzőt emel ki az értékszerkezet vonatkozásában: bizalomhiány, a normakövetés és normaszegés felemás megoszlása, a gazdaság egészének nulla összegű játszmaként való fölfogása, valamint az államfüggőség, a piaci megoldásokkal szemben. Fontos dologra hívja föl a figyelmet egy 2013-as mérés az intézményi bizalom (illetve bizalmatlanság) és a korrupció percepciója közötti viszony kapcsán, mégpedig a kettős, azaz „törzsi morál” hangsúlyos jelenlétére. A korrupció percepciója ugyanis erősen korelál a politikai preferenciákkal, attól függ, hogy a „mieink” vagy a „mások” vannak hatalmon.

Mintegy összefoglalva a diagnózist, a szerző legfontosabb kijelentése, hogy Magyarország az értékszerkezet tekintetében (is) éppen azon a helyen van, amelyet földrajzi-történelmi, kulturális (etc.) környezete számára kijelöl, vagyis „a Balkántól egy kicsit északra, Csehországtól és Szlovéniától keletre, Ukrajnának meg éppen a szomszédságában ...”, de nem ott, ahol az állampolgári elvárások szerint lennie kellene, nem Németalföldön és nem Ausztriában. Szinte lehetetlen meghatározni azt, hogy mit kellene megváltoztatni a siker és prosperitás érdekében, hogy Magyarország jobb hely legyen, mint amit politikaföldrajzi locusa számára kijelöl, a szerző inkább azt vizsgálná, hogy mi az, ami biztosan nem segíti a prosperitást. És szerző állítja, hogy a dolgok a legutóbbi „fülkeforradalommal” rossz irányba változtak, mert a „törzsi” vagy megosztott morál tovább erősödött, az ellenőrző, illetve egyensúlyt teremtő intézmények meggyengültek, megszállottá váltak, és a politikai elitben felbomlott még az a hozzávetőleges konszenzus is, hogy a nyugatosodás az egyetlen járható út, megjelent és megerősödött az áthidalhatatlan Kelet-Nyugat-törésvonal. Végül a liberális demokrácia és a versenyen alapuló piacgazdaság „kultúrájának” meghonosodása, beágyazódása, minden, ami ez ellenében hat, eltávolít a társadalom nagy része által elvárt prosperitás elérésétől. A megtorpanás és fenyegető visszafordulás egyik központi szereplője az elit, mely keveset tett azért, hogy az alig kibontakozó új piacgazdasági intézmények megerősödjének, mivel maga is a „második gazdaságon”, lényegében a korábbi „első” kijátszásán, szocializálódott.

Orbán Krisztián (Száz év szorongás. A magyar politika a felzárkózás ellen) abból a sarkos tételből indít, hogy a magyar politika száz éve akadályozza a nyugathoz való felzárkózást, mégpedig azért, mert egymást követték a „szorongó, a túlélésük felől biontyalan rezsimek”, melyek csupán „saját uralmuk meghosszabbítására koncentráltak”. A mindenkorai hatalom ebben az igyekezetében pedig rendre fölélt a gazdasági forrásokat, melyek a modernizációt, a felzárkózást

kellott volna, hogy szolgálják, sőt külföldi kölcsönöket is erre használtak, és végül belebuktak, éppen a külső finanszírozó helyzetének romlásakor. Ebben a folyamatban a szorongó hatalom mindenkori segítőtársa volt a „fél tudású elit”, mert az ilyen rezsimekben semmi nem ösztönöz a nemzetközi összehasonlításban is jelentős teljesítményre, a forrásokat pedig éppen a teljesítmény nélküli, de politikailag lojális elithez irányítják. A szorongó politikum és a fél tudású elit kölcsönösen újratermelték egymást: „a rendszerváltások kudarcait a magyar politika betegsége okozta”, viszont „a magyar elit volt az az orvos aki nem kezelte betegét”. A szorongás magyarázatakor a szerző arra utal, hogy az összes magyar rezsim esetében hiányos volt a politikai legitimitás – és fontos itt megjegyezni, hogy a pillanatnyi közvélemény, ami a választásokkor az urnáknál jelentkezik, mindig azt jelzi, hogy a többség valójában a „legnagyobb kisebbség” – mert soha nem arra törekedett, hogy az egész társadalom érdekeit képviselje, hanem csak saját (virtuális) szavazóit. Hiányzott a politikai rezsimek „magától értetődő” elfogadottsága, ezért a kihívásokkor, mindig a rendszerváltás gondolata merült fel, és ez vezetett a szorongó hatalomhoz.

Orbán a nyugati társadalmak sikerének három pillérét sorolja föl – a tulajdonjog védelme, a hatalom (ön)korlátozása, a politikai aktivitással megszerezhető vagyon eltörpül a tulajdonnal megszerezhetőhöz képest –, és elsősorban a tulajdon bizonytalanságához kapcsolja mind a Horthy, mind a Kádár, mind pedig a NER kudarcának lényegét. (Különös, hogy szerző a 1990–2010 közötti igen heterogén, váltakozó kormányok időszakát is „rezsimnek” tekinti, bár abban lehet valami igazság, hogy „a posztkommunista rezsim húsz extra évet adott a nyolcvanas évek réges-régen lejáratódott elitjének”.) És mindenik esetében jellemző a tulajdonbizonytalanság és az, hogy a hatalomhoz dörgölözés jobban megéri, mint értéket teremteni. Végső soron a járadékvadász (rent-seeking) gazdasági berendezkedés, magyarán a magas szintű korrupció, melyet a jelenlegi rezsim – álszent megnevezéssel – egyenesen zászlajára tűzött, térítette le, minden esetben, az országot a felzárkózás útjáról.

A szerző abból indul ki, hogy a NER rendszerrel Magyarország negyedszer lép ugyanabba a folyóba, az elmúlt száz év során, és térül le a felzárkózás útjáról. Ezért nem elég az Orbán-rezsim leváltása, hanem a „teljesítményelitnek” egy ennél sokkal fontosabb „rendszerváltást” kellene beindítania: leszámolni a rendszer megreformálásának vagy konszolidálhatóságának illúziójával, elengedni a „rezsimkonform politikát”. Ezért „a NER rendszeren kívül kell politikálni”, még ha ez áldozatokkal is jár, anyagi és mellőzöttségi vonatkozásban egyaránt. Emellett fontos az egyéni felzárkózás a nyugati teljesítményekhez, modellekhez, mert egy esetlegesen létrejövő „magától értetődő rezsim”-nek szüksége van támogatandó és mintául szolgáló elite. És egy ilyen rendszeren kívüli elit feladata lenne fölvezetni, hogy milyen lenne egy felzárkózást hosszú távra biztosító magyar rendszer.

Összefoglalva, a tanulmány azt fejt ki, ahogyan a rezsimkonform elitek az elmúlt száz évben – habitusuknál, korlátaiknál és a kisebb ellenállás, a politikához való dörgölözés stb. okán –, karöltve a szorongó politikai elitekkel, rendre megakadályozta az ország nyugatosodását, fölzárkózását, és radikális váltás nélkül ez a modell tovább ismétlődhet a jövőben, illetve éppen működik, a NER esetében.

Burai Petra („Muszáj jobbnak lenni”. Kiutak a korrupcióból) számomra meglepő módon nem kapcsolódik ahhoz a közéleti vagy rendszerszintű korrupcióhoz, melyről Orbán Krisztián kifejti, hogy legalább négy egymást követő rezsim sajátja volt, és felelős a nyugati felzárkózás

kudarcaiért. Csupán az aktuális gazdasági ügyletként értelmezett hétköznapi korrupciót és a „korrupcióellenes ipar” kánonjai szerinti visszaszorításának lehetőségeit elemzi, egy jellemző kulturális vonás, az általános bizalmatlanság, összefüggésében. A szerző fontos összetevőre mutat rá, amikor a „magas tűréshatárról”, a „passzivitásról” ír, viszont ez a magyarországi rezsिम korrupciójának csak a felszíne, az, amit a kormány (ímmel-ámmal és szelektíven) üldöz, a kis korrupciós körök és hálózatok rendszere (*petite corruption*). Alapvetően nem a jelenséggel, hanem a percepciójával foglalkozik.

A mai magyarországi politikai/közéleti korrupció rendszerszerű és központosított, amint azt a kötetben is idézik, „amit korrupciónak neveznek, az gyakorlatilag a Fidesz legfőbb politikája” (Lánczi András elhíresült kijelentése szerint), valójában a fékek és ellensúlyok kiiktatásával, törvénykezéssel, akár utólagos szabályalkotással helyzetbe hozni egy szűk oligarchakört, és „újtraosztani” az elérhető forrásokat, saját oligarcháinak juttatva minden járadékvadász vállalkozást. Azok a jelenségek, mint amelyeket Simicska, Vajna és mindenekelőtt az ultraszerencsés Mészáros Lőrinc neve fémjelez, példátlanok a politikai Nyugat világában. Ezek az előzetesen vagy utólagosan „lepapírozott”, úgymond törvények által szabaddá tett jelenségek inkább tartoznak a „posztkommunista maffiaállam” – mondjuk a putyini rendszerből ismerős – korrupciós formáihoz, hogy akár a régió más országainak magas korrupciós rátájához lehetne hasonlítani. Vitatott és vitatható Magyar Bálintnak és társainak analitikus fogalma, a posztkommunista maffiaállam, viszont abban nincs vita, hogy az Orbán-rezsिम a közéleti korrupciónak olyan formáit alakította ki, ami nem összemérhető, más dimenzióban működik, mint a hétköznapi korrupciós játszmák (Magyar, 2015). A magyarországi központosított és a rendszer egészét átírató piramidális, egy központú közéleti korrupciót a leginkább összehasonlítható megközelítésben lehet tetten érni. Mondjuk, a román közéleti korrupció modelljével való összevetésben derül ki, hogy egészen más jellegű, hiszen egyetlen központ ellenőrzi kvázi az összes közforrást, és osztja újra kénye-kedve szerint, helyzetbe hozva klientúráját. Az átmenetet a kilencvenes évekre jellemző, régióbeli korrupciós hálózatokról a rendszerszintű, „új típusú” (bár pl. Oroszországra már régebben jellemző) nagykorruptúra Jancsics Dávid írja le. Az Orbán-rezsिम korrupciós hálózatai és azok dinamikája egyedülálló az EU-ban – ezért sokan nem is igazán értik –, hiszen az informális hálózatok, melyek a vezérhez kapcsolódnak egy központosított rendszerben, működtetik az állam formális intézményeit, és nem a korrupciós szereplők keresik a kormányzati struktúrákat korrupciós ajánlataikkal. A „maffiaállam” határozott lépéseket tesz az elosztási szabályok újraírására, és ezzel legálissá kívánja tenni a rendszerszintű kisajátítást. Az egész rendszert az egymástól függő és egymást zsarolni is képes szűk bizalmi kör működteti, kusza módon, hiszen senki nem tudhatja, hogy mikor és miért válik kegyvesztetté (Jancsics, 2014). Az új gazdasági és adminisztratív elit rekrutációjának folyamata egybeesik a korrupciós hálózatok rendszerszintű kiépítésével és összekapcsolásával, az informális elvárásokhoz igazított államapparátus keretében.

A hatalom azért teheti ezt, mert a választási rendszer torz és kiegyensúlyozatlan, és mert egyetlen vezető köré épül az egész párt és állami hatalom. Ezzel szemben Romániában – példának okáért – nincs egyetlen hatalmi központ, és a választási rendszer is arányos, nem alakulhat ki olyan piramidális rendszer, mint amit a mai magyar kormány épít(ett) ki (Magyari, 2015).

Korrekt, amit az elemző a hétköznapi korrupcióról és annak percepciójáról ír, csakhogy éppen a lényegét téveszti el. Összehangolt, korrupcióellenes szakpolitikákat csak a rendszer

központi magját jellemző „rendszerszintű és hálózati” vagy strukturális korrupció leküzdését követően lehet hitelesen és hatékonyan működtetni. Az elitváltás, amelyet az erőforrások újraszétosztásával a rezsím erőltet, egy saját klienteláris elit kialakításával, mely minden kulcsfontosságú intézményt uralna – függetlenül szakmai kompetenciájától, politikai „megbízás” alapján –, egyre lehetetlenebbé teszi, sőt egy újabb rendszerváltástól teszi függővé a közéleti korrupció kérdéskörének kezelését.

Weyer Balázs (Hogyan mentjük meg a sajtót, hogy az megmenthessen minket? A szabad média anyagi és intézményi kereteinek kiépítése) hasznos és közérthető módon vázolja a sajtó függetlenségét akadályozó tényezőket. Magát a sajtó függetlenségének fogalmát is igen meggyőzően határozza meg: „A függetlenség nem az jelenti, hogy nem gondolunk semmit a világról. Jelenti viszont azt, hogy személyes érdekeinket és meggyőződéseinket alárendeljük egy adott szakma szabályainak és ethosának”. Kimerítő és sokoldalú azoknak a hatásoknak a vázolása, melyek a mai magyarországi médiateret érik, és amelyek mindenike károsan hat a függetlenségre, a sajtószabadságra (üzleti, szabályozási és hatósági, politikai, tulajdonosi, reklámpiaci, technológiai, érdekvédelmi, társadalmi bizalomhiány, globális piaci trendek). Viszont nem igyekeznek valamiféle rangsort fölállítani a hatásokat és azok intenzitását tekintve, mintha mindenik tényező usque ugyanolyan súllyal esne a latba, amikor a függetlenség sérüléséről van szó, és a különféle felsorolt hatások külön-külön fejtenék ki hatásukat.

A minőségi közéleti sajtó van a legnagyobb válságban, fejt ki szerző, és ezzel el is jutunk oda, hogy ezt közvetlenül az üzleti élet szerkezetéhez kapcsolja – megítélésem szerint tévesen –, a profitabilitás csökkenéséhez, és nem a közmédia megszállásához. Pedig a valóságban a közéleti média megszállásának (tehát egy politikai aktus) és általában a sajtószabadságot nem tűrő, azt korlátozó politikai szándéknak rendelődik alá az összes többi torzítást előidéző hatás. Ebből következik a szabályozás és felügyelet egyoldalúságától a piaci viszonyoknak a kormányreklámok klienteláris szétosztásából származó torzító hatásán át egészen a tulajdonviszonyok önkényes átalakításáig minden más negatív hatás. Ezért az ajánlott megmentési stratégia, az „önszabályozás” erőtlen és aránytalanul nagy feladatnak tűnik. Az önszabályozás számára is – megítélésem szerint – a közmédiák független, megbízható, hiteles, pontos és etikus működése lehetne a mérce. De az olvasói/fogyasztói bizalmatlanság leküzdése sem lehetséges (média)politikai váltás nélkül, hiszen alapja a politikai bizalmatlanság, melynek csak folyománya a médiákkal szembeni megosztott és alacsony bizalom.

Bárdi Nándor (Álságos állítások a magyar etnopolitikában. A külhoni magyarok és a budapesti kormányzatok magyarságpolitikája) hozzánk közelebb hozza a helyzetértelmezést, amikor az etnopolitikákat elemzi, melyek mögött egy sajátos, de változó elképzelérendszer húzódik meg a határon túli magyarságról. Ennek a vízióknak gyakran az alapjai is tévesek, és végigkísérik őket az elit szintjén is létező „magyarságpolitikai kettősség”: egyszerre támogatják a szülőföldön való boldogulást és – bár áttételesen de – a Magyarországra való kivándorlást. A kialakult kettős beszéd a határon túli politikusokra és etnopolitikai vállalkozókra is kiterjedt, ti. egyszerre igyekeznek „működtetni a rendszert”, folytatják a hétköznapi kijárópolitikát, és szenvedik el a magyarországi „vezérdemokrácia” (micsoda egy önellentmondó kategória) következményeként előállt, ezt akadályozó „lojalitásretorikát”, ami a szimbolikus politikát még lehetővé teszi, a szakpolitikákat viszont már nem. Lefordítva Bárdi azt fejtegeti, hogy a jelenlegi rezsím egy-

szerre tesz úgy, mintha nem a külföldi magyarokat szeretné betelepíteni (ezért a szülőföldön maradásra, pontosabban minden szakpolitikai megfontolás nélkül épít határon túli klientúrát, erre is fordít közpénzeket), hanem a maradást segíteni, miközben valódi szándéka az „anyaországi” munkaerőhiány pótlása a határon túliakból. Vége annak a rövid időszaknak, amikor a külföldi magyarok – elsősorban Romániában és Szlovákiában, de máshol is – „párhuzamos kisebbségi társadalmakat próbáltak felépíteni”, ennek keretében megfogalmazni jövőképet közösségeiknek. Viszont mára – az Orbán rendszer központosító és autonómiaellenes lépéseinek következtében, bár ezt Bárdi ódzkodik kimondani, és a határontúli elitek (legalábbis a mainstream) Magyarországgal, az ottani hatalommal és „vezérelvűséggel való „azonosulásuk révén – elvesztik önálló jövőképteremelésre való képességüket, /és/ akkor megszűnik a közösség önálló, regionális érdekartikulációja”. A külföldi magyarság kérdésének pártpolitikáknak való alárendelése és az elbillent magyar politikai mezőny olyan kiszolgáltatott helyzetbe hozza a határon túli magyar szervezeteket, mely önállóságuk feladására kényszeríti őket. Többek között a kettős állampolgárság intézménye és a Budapest felé fordulás, a preferenciális, szakmailag megalapozatlan pénzosztás a határon túli magyar kisebbségi elitek „legitimációs válságát” okozzák, mozgósítóképességük csökkenését és, gyakorlatilag, önállóságuk fölszámolását idézi elő.

A szerző a tőle megszokott egyensúlyozó óvatossággal vázolja kritikáját, és kiutat sem vázol a pártpolitikának alárendelt, határon túli önálló politikázás elsorvasztása ellen, nem is könnyű ilyent megfogalmazni, sem történeti, sem szociológiai vagy politológiai értelemben.

A rövid bemutatással és kritikai megjegyzésekkel az elitek szerepéről és felelősségéről írottakra igyekeztem reflektálni, annak tudatában, hogy az elit rendelkezik mindazokkal az anyagi és szellemi erőforrásokkal, amelyekkel képes kontrollálni a róla kialakuló képet, és ráadásul a saját szerepfelfogásait általánosítani képes, stb., ráadásul soha nem egységes, ezért ajánlatosabb többes számban utalni rá.

A különféle elitek – mindenekelőtt a politikai és gazdasági kerülnek szóba – társadalmi szerepét, a kialakult válsághelyzetekben viselt felelősségüket tekintve a kötet szerzői kritikusak. Összefoglalva, a szerzők azt róják föl a rendszerváltás elitjeinek, hogy lecsökkent az irántuk érzett bizalom: mert a nyugati jólétet ígérték, a gyors fölzárkózást, és amennyiben ez illúzióknak bizonyult, csalódtak/kiábrándultak a polgárok a szóvivőkből is; mert a „fél tudású elit” keveset tett az új piaci intézmények és mechanizmusok megerősítéséért; mert a teljesítményelitek nem vállaltak közéleti szerepet, szemben a rezsikonform elitekkel, és végül a határon túli magyarokkal kapcsolatban kettős beszédre és nemzetegyesítési illúziókra építették egész stratégiájukat. Nagyjából és mindenestül az a javaslat körvonalazódik az elitek jövőbeni szerepvállalásával és felelősségével kapcsolatban, hogy maradjanak kívül a politikai/hatalmi mechanizmusokon. Másfelől, és ezzel összefüggésben pedig, koncentráljanak az igazi – nemzetközi mércével is mérhető – teljesítményre. És végül legyenek képesek egységesen föllépni, mert eddig az volt a jellemző, amit *Szalai Erzsébet* ír le szemléletesen, és ami egy egész társadalom számára tűnik járható alternatívának: a közös föllépés helyett a különböző szintű hatalmi szereplőkkel kötött egyéni különalkuk (Szalai, 2006). És ez volt a legkisebb ellenállás irányába való mozgás, amiért a politikai elittel összefonódott egyéb természetű elitek is alárendelődtek, kiszolgáltatottá váltak a hatalommal szemben. A szerzők egyetértenek abban, hogy ezt a „függetlenségi háborút” a

magyarországi eliteknek meg kell vívni, mégha ez marginalizálódással, forrásvesztéssel is jár a számukra.

HIVATKOZÁSOK REFERENCES

1. Jancsics D. (2014). Megbízók, brókerek, strómanok. A hálózatos korrupció alakváltozása, In: Magyar B.–Vásárhelyi M. (szerk.): *Magyar polip 2.*, Budapest, Noran Libro. 160–174.
2. Magyar B. (2015). *A magyar maffiállam anatómiája*, Budapest, Noran Libro.
3. Magyar N. L. (2015). A közéleti korrupció román modellje, In: Magyar B.–Vásárhelyi M. (szerk.): *Magyar polip. A posztkommunista maffiaállam. 3.*, Budapest, Noran Libro. 521–547.
4. Magyar N. L. (2017). Gondolatok a társadalomtudományok jelenlegi helyzetéről. *Erdélyi Társadalom*, 15 (1), 175–193.
5. Szalai E. (2006). *Az újkapitalizmus és ami utána jöhet...*, Budapest, Ú.M.K.